

health and education of the individual, ensuring economic and social development of society, in improving the demographic situation. As an integral system of Ukrainian society, the family plays an important role in its development at all historical stages, as the greatest spiritual heritage of man, the center of its primary socialization.

The problem of studying the state of a modern Ukrainian family and its fulfillment of its main functions, the specifics of family relations, the influence of socio-economic phenomena and processes on the vital functions of families in Ukraine is becoming of no relevance today.

The modern model of the family is more democratic in the nature of the relationship in it, and therefore education is based not so much on the values established in the family, the rules, how much on the moral assessment of what is happening: children are raised "not for the secure old age of the parents", but for their (children) self-realization.

Therefore, the problem of studying the state of a modern Ukrainian family and its fulfillment of its main functions, the specifics of family relations, the influence of socio-economic phenomena and processes on the life of families in Ukraine is becoming of no relevance today.

Keywords: *family, nation, spiritual development of the person, basic value, education in the family, preparation for marital life, self-actualization, democratization of relations, family traditions.*

УДК 371.13

Прокопів Л. М.

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ І ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ В МАЛОКОМПЛЕКТНІЙ ШКОЛІ (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.)

Автор розкриває актуальні питання пошуку не лише нових типів навчання, а і форм, методів організації навчання в малочисельних школах. Проблема використання різноманітних методів і форм організації навчання актуалізується в контексті Концепції Нової української школи. Проведені автором анкетування, опитування та інтерв'ю підтвердили результативність обраних інноваційних методів навчання у практиці роботи малочисельної школи.

Ключові слова: *мала школа, малочисельна школа, малокомплектна школа, форми і методи навчання, історичні етапи.*

На сьогоднішньому етапі розвитку суспільства існує проблема пошуку не лише нових типів навчання, а і форм і, методів навчальної діяльності. Чи має право на збереження сьогодні малочисельна школа в умовах, коли ставляться вимоги до осучаснення, укрупнення тощо? Законодавство України [4] сприяє пошуку інноваційних типів шкіл, серед яких можуть стати і малі у тому числі й приватні школи.

Проблема актуалізується у контексті прийнятої стратегії модернізації загальної середньої освіти, Концепції Нової української школи, відповідно до яких проводиться реструктуризація освітньої галузі, зокрема і у сільській місцевості.

Проблемою української і закордонної освіти є збереження найкращих традицій існування школи. Позитивним у цьому є досвід країн Європи (Same1) [8].

У цьому контексті виникає потреба дослідження наявного досвіду. Ця розвідка є продовженням циклу публікації автора [6].

Мета статті – виявити особливості використання методів і форм організації навчання в малочисельній школі.

Особливості використання методів та форм організації навчання у малочисельній школі аналізуватимемо відповідно до визначених нами етапів. Аналіз методів і форм організації навчання у визначених нами етапах дає можливість стверджувати про їх різноманітність.

На першому визначеному нами етапі в (1945–1958 рр.) – ідеологічного тиску на школи, у тому числі й малокомплектні, в умовах функціонування 4-річної початкової школи головним завданням малокомплектної школи було навчання читання, письмо та вивчення азів математики, однак не було подано кінцевих завдань малокомплектної школи [5, с. 63].

Головною формою організації навчання у цей період у малокомплектній школі був урок. Він мав дві складових: робота з учнями та самостійна робота. Як показало наше дослідження, під час проведення занять у такій школі використовувались в основному фронтальні форми роботи з дітьми.

Особлива увага у цей час приділялась вивченню природничих дисциплін. Поширеними були

“лабораторні завдання, домашні роботи учнів, літні завдання, робота на пришкольній навчально-дослідній ділянці, складання гербаріїв, колекцій, позакласне читання, робота в живому куточку [2, с. 109]. Серед методів навчання використовувались традиційно словесні методи (пояснення, бесіда тощо)

На етапі кількісного збільшення малокомплектних шкіл (1958–1985 рр.) – урізноманітнювались методи і форми організації навчання.

Все ж основною формою організації навчання залишався урок.

З переходом (1969 р.) до 3-річної початкової школи, методи і форми організації навчання мали більше практичного спрямування.

Навчання, згідно з вимогами, повинно супроводжуватись унаочненням. Поширеними були самостійні досліди, лабораторні роботи, групові практичні, навчальні екскурсії, а також навчання було поєднане з роботою в шкільних майстернях, базових сільськогосподарських господарствах, на фабриках, заводах та на пришкольніх НДЗД [2, с. 110].

У цей час в Україні чи не щорічно змінювались навчальні програми для загальноосвітніх шкіл. Це впливало і на особливості форм організації навчання у малокомплектних школах.

Як засвідчують архівні матеріали ЦДАВО, архіву Одеської, Харківської області та ін., а також підтвердження колишніх учнів малочисельних шкіл Івано-Франківської області, методика викладання навчальних дисциплін у таких школах була підпорядкована навчальним методичним посібникам і була обов'язковою до використання [7, арк. 106; 1, арк. 23].

Аналіз архівів та результатів навчальної діяльності учнів (шкільних журналів, учнівських зошитів тощо) малокомплектних шкіл Івано-Франківської (Гринівської школи), Харківської (Степанківської початкової, Сороківської восьмирічної школи) області засвідчує про використання традиційних (словесних, наочних, практичних методів навчання).

Маємо наголосити, що у цей час у малокомплектних чітко вирізнялися методи самостійної роботи з учнями. Як зазначає Є. Бруновт, навіть у часи тоталітаризму у практиці роботи малокомплектної школи використовувались методи організації навчання, спрямовані на розвиток спостережливості, самостійності й ініціативи учнів, прививати їм навички самостійної роботи.

Кожен із поданих методів був чітко розписаний і проаналізований, викладений у певному порядку. Щодо методів самостійної роботи, то у малокомплектній школі розділяли їх відповідно до складових уроку:

– самостійна робота під час пояснення нового матеріалу: “Учень виконує самостійні роботи, які підготовлюють його до глибшого сприйняття та засвоєння нового матеріалу, що викладатиме вчитель: провести попередні спостереження, нескладний дослід, прочитати певний текст” [2, с. 7].

– самостійні роботи після викладу матеріалу: учні самостійно вивчили текст підручника, відповідали на запитання після тексту, проводили спостереження, розв'язували задачі тощо. Характеристикою таких самостійних завдань була конкретизація, підтвердження сказаних Положень.

– самостійні роботи без попереднього викладення матеріалу вчителем, самостійна робота з літературних джерел. Така самостійна робота передбачала набуття знань зі спостережень чи дослідів, пошук нових положень, вироблення уміння самостійно працювати, робити висновки тощо [2].

Такий поділ, на наше переконання, сприяв чіткому плануванню як самостійної роботи, так і чіткій структуризації уроку.

Ці форми організації навчання були поширені етапі становлення та розвитку малокомплектної школи у рамках “перебудови” (1985–1991 рр.). Метод самостійної роботи у цей період мав свої особливості: дотримання мети навчання, переваги індивідуальних форм. У цей час існувала і трирічна, і чотирирічна початкова школа, відбувались зміни, у практикувались групова робота, диференційоване навчання.

На етапі 1991–2000 рр. – малочисельна школа у незалежній Україні, поширення набувала індивідуальна робота з учнями, дистанційні форми навчання.

У малочисельній школі така робота була чи не на першому плані. Проведене у 90-х рр. ХХ ст. О. Пінським опитування учителів біології сільських малочисельних шкіл Харківського та Великобурлуцького районів Харківської області показало, більший відсоток і кращу ефективність в організації індивідуальних самостійних робіт над груповою та фронтальною роботою. Такі переваги індивідуальних форм роботи пояснено певним і чітким підбором

Поширеними у 1991–2000 рр. була фронтальна самостійна робота (як з природничих так і з гуманітарних профілів). Перевага таких методів навчання у спонуканні учнів малочисельних шкіл до співробітництва.

Аналіз класних журналів підтвердив увагу до самостійних робіт. Вони розвивають увагу, аналітичну, мислительну діяльність, спостережливість учнів. Все це підтримувало не лише систематизацію знань учнів у малочисельній школі, а й удосконалювало методики проведення занять учителями, сприяло організації шкільного дослідництва, що відповідало тогочасному соціальному замовленню, потребам того часу.

На початку ХХІ ст. на відміну від фронтальних методів навчання у малочисельних школах поширення набуло кооперативне навчання – “організація навчання об’єднаних спільною навчальною метою учнів у малих групах [3, с. 14].

Серед можливостей кооперативного навчання у малокомплектних школах визначено: залучення до роботи всіх учнів на будь-якому етапі уроку; можливість говорити, висловлюватись, формулювати мовленнєві навички; можливість взаємонавчання; можливість виконання різних соціальних ролей; реальна можливість набуття навичок самоорганізації, швидкої адаптації до колективу; розвиток взаємодопомоги, взаємопідтримки [3, с. 14].

Основою кооперативного навчання у малокомплектних школах стали пари, групи. О. Пометун зазначає, “Робота у парах застосовується і як окрема самостійна технологія навчання, і як підготовчий етап до роботи в групах, який допомагає розвинути в учнів комунікативні уміння та навички” [3, с. 14].

Серед основних методів кооперативного навчання, сьогодні поширеними є: робота у малих групах, парах, трійках, “ротаційні трійки”, “акваріум”, “карусель”, ажурна пилка тощо.

Ще одним методом кооперативного навчання, поширеним у малочисельних школах є “Спільний проєкт” Кожна група отримує свої завдання, які при виконанні мають створити спільний проєкт.

Поширеною сьогодні є індивідуальна робота. Нами проведено анкетування учителів малочисельних шкіл Івано-Франківської області (близько 15 шкіл), які відзначають, що і сьогодні результативнішою є індивідуальна та самостійна робота учнів на противагу фронтальній.

На думку вчителів, успіх її визначався правильним добром завдань, систематичним контролем учителя за їх виконанням, наданням своєчасної консультативної допомоги в разі потреби з боку учнів. Вважаємо, що на сьогоднішньому етапі розвитку школи, за умови дистанційної форми навчання чи інтернет-навчання самостійна робота актуалізується.

На сьогодні переваги індивідуальної роботи очевидні. По-перше, учень може працювати в притаманному для нього темпі, по-друге він може бути членом як постійної, так і тимчасової групи і працювати в індивідуальному для нього темпі, по-третє, за умови самостійної роботи учні виробляють здатність до самовдосконалення. Серед недоліків визначимо недостатній рівень комунікації між учнями класу.

На сучасному етапі розвитку малих шкіл особливої уваги потребують учителі-консультанти та їх уміння співпрацювати з учнями.

На основі проведеної роботи з працівниками малокомплектних шкіл, 5 шкіл 5 районів України Івано-Франківської області (Верховинський район, с. Великий Ходак, Долинський район, с. Мислівка, Косівський район, с. Річка, Рогатинський район, с. Нижня Липиця, м. Яремче, с. Вороненко). Загалом в перелічених населених пунктах проживає 3 745 осіб (станом на 01.04.2017 р.). Чисельність працівників малих шкіл – 112; учнів – 363; класів – 30, нами було впроваджено як традиційні, так і інноваційні методи навчання у практику роботи школи.

Як показали результати, на сьогодні актуальними є інноваційні методи (дистанційне навчання методи інформаційного навчання тощо), хоча значне місце все ж належить самостійній роботі.

Узагальнення цих показників демонструє, що в результаті проведеного дослідження зростає не лише розуміння проблеми, а й виникає потреба і удосконалення праці викладачів у галузі методик викладання.

Отже, проведене дослідження з питань впровадження у практику сучасної малочисельної школи методів і форм організації навчання дозволило виявити позитивну динаміку. Отримані дані збігаються з даними дослідників малочисельної школи, шкіл Карпатського регіону (Ю. Москаленко, В. Хрущ та ін.). З другого боку, у сучасній науці та педагогічній практиці лише розпочалося впровадження концепції нової української школи, в тому числі і використання інноваційних технологій навчання. Тому очікуємо подальшого розвитку цієї тематики.

Проведені нами анкетування, опитування та інтерв’ю підтвердили результативність обраних впровадження інноваційних методів навчання у практик роботи малочисельної школи. Кількість респондентів, що вбачали позитивні результати від впровадження інноваційних методів навчання збільшилося, що дозволило дійти висновку, про перспективність цього напрямку роботи.

Реалізація вище визначених тезисів дала можливість прийти до висновку про потребу заміни традиційної урочної форми організації навчання на групові та індивідуальні, потребу впровадження у практику роботи такого типу шкіл інноваційних методів навчання (алгоритмізацію самостійної роботи учнів, ситуативне моделювання, колективне групове навчання); структурувати предметні курси на укрупнені дидактичні одиниці.

Використана література :

1. ДАХО. Фонд Р.-3858. оп.12. справа 1099 (Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи в УРСР (1970)), арк. 23.
2. Пінський О. О. Самостійна робота учнів у процесі вивчення дисциплін природничого циклу в малокомплектних школах Слобожанщини (60-90 рр. XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2007. 248 с.
3. Пометун О. Кооперативне навчання у малокомплектній школі. *Сільська школа України*. 2015, № 1 (109). С. 14-15.
4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VII. URL.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
5. Програми початкової школи / ред. Н. О. Говядовська. Київ : Рад. школа, 1951. 70 с.
6. Прокопів Л. Динаміка розвитку сільських малочисельних шкіл гірського регіону Івано-Франківщини (2000–2016 р.). *Гірська школа Українських Карпат*. 2017. № 16. С. 160-165.
7. ЦДАВОВУ оп. 15, справа № 6422 (Навчальні плани шкіл республіки на 1967–1968 н. р., затверджений Міністерством освіти УРСР. арк. 106.
8. Samel A. Relacja z zajęć o podatkach w Szkole Podstawowej w Łęgu Probostwie [Report on tax classes at the Primary School in Łęg Probostwa]. (n.d). Retrieved from <http://opolityce.ceo.org.pl/aktualnosci/relacja-z-zajec-o-podatkach-w-szkole-podstawowej-w-legu-probostwie> [in Polish].

References :

1. DAKhO. Fond R.-3858. op.12. справа 1099 (Pro zakhody dalshoho polipshennia roboty serednoi zahalnoosvitnoi shkoly v URSR (1970)), ark. 23.
2. Pinskyi O. O. Samostiina robota uchniv u protsesi vyvchennia dystsyplin pryrodnychoho tsykladu v malokomplektnykh shkolakh Slobozhanshchyny (60-90 rr. KhKh st.) : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / Khark. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody. Kharkiv, 2007. 248 s.
3. Pometun O. Kooperatyvne navchannia u malokomplektnii shkoli. *Silska shkola Ukrainy*. 2015, № 1(109). S. 14-15.
4. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VII. URL.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
5. Prohramy pochatkovoii shkoly / red. N. O. Hoviadovska. Kyiv : Rad. shkola, 1951. 70 s.
6. Prokopiv L. Dynamika rozvytku silskykh malochyselnykh shkil hirs'koho rehionu Ivano-Frankivshchyny (2000–2016 r.). *Hirska shkola Ukrainykh Karpat*. 2017. № 16. S. 160-165.
7. TsDAVOVU op. 15, справа № 6422 (Navchalni plany shkil respubliky na 1967–1968 n. r., zatverdzhenyi Ministerstvom osvity URSR. ark. 106.
8. Samel A. Relacja z zajęć o podatkach w Szkole Podstawowej w Łęgu Probostwie [Report on tax classes at the Primary School in Łęg Probostwa]. (n.d). Retrieved from <http://opolityce.ceo.org.pl/aktualnosci/relacja-z-zajec-o-podatkach-w-szkole-podstawowej-w-legu-probostwie> [in Polish].

Прокопов Л. Н. Использование методов и форм организации обучения в малокомплектной школе (вторая половина XX ст. – начало XXI ст.).

Автор раскрывает актуальные вопросы поиска не только новых типов обучения, но и форм, методов организации обучения в малочисленных школах. Проблема использования разнообразных методов и форм организации обучения актуализируется в контексте Концепции Новой украинской школы. Проведенные автором анкетирования, опросы и интервью подтвердили результативность избранных инновационных методов обучения в практике работы малочисленной школы.

Ключевые слова: *малая школа, малочисленная школа, малокомплектная школа, формы и методы обучения, исторические этапы.*

Prokopiv L. N. The use of methods and forms of organization of teaching is at littlecomplete school (the second half of XX item is beginning of XXI item).

This article is about methods and forms of organization of training in a small school. The purpose of the article is to identify features of using methods and forms of teaching organization in a small school (2nd half of the 20th century) and effective methods and forms of teaching organization at the present stage.

The author conducted questionnaires, surveys and interviews confirmed the effectiveness of the innovative teaching methods selected for implementation in the operation of a small school.

Keywords: *small school, small rural schools, under-subscribed school forms and methods of teaching, historical stag*